

„CAZUL TILEA” ȘI GARANȚIILE BRITANICE DIN 13 APRILIE 1939

Sorin ARHIRE*

“The Tilea Affair” and the British Guarantees Granted on 13 April 1939

Abstract. *During the Czechoslovakian crisis of March 1939, V. V. Tilea, the Romanian Minister Plenipotentiary to London, went several times to the Foreign Office claiming that Romania would be Germany's next victim. Despite the fact that King Carol II and the government in Bucharest disagreed with this statement, the British believed Tilea. As a result, on 13 April 1939, the United Kingdom granted unilateral guarantees to Romania, guaranteeing its independence but not its territorial integrity. Tilea's actions can now be seen, for good reason, as a false alarm meant to encourage Britain to become more involved in Eastern Europe.*

Keywords: *guarantees, German ultimatum, Foreign Office, Carol II, V. V. Tilea.*

Cuvinte-cheie: *garanții, ultimatum german, Foreign Office, Carol al II-lea, V. V. Tilea.*

Prin decizia luată la München, la sfârșitul lunii septembrie 1938, cele patru mari puteri europene, Marea Britanie, Franța, Germania și Italia, fuseseră de acord ca zona sudetă, cu peste trei milioane de etnici germani, să fie alipită teritoriului celui de-al Treilea Reich. Reprezentanții SUA nu participaseră la această conferință, membrii delegației cehoslovace au fost „uitați” prin anticamerele reuniunii din capitala Bavariei, iar o delegație sovietică nu a fost invitată, întrucât, în acea vreme, cei mai mulți oameni politici din vestul Europei credeau sincer că lucrurile se pot aranja mai bine fără o participare a Uniunii Sovietice. În condițiile în care minoritarii germani din Cehoslovacia se învecinau cu patria lor etnică, alipirea regiunii sudete la Germania era cu atât mai justificată prin prisma principiului de autodeterminare aplicat în Europa, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, din anii 1919-1920. De autodeterminare beneficiaseră însă marile puteri învingătoare din Primul Război Mondial, statele protejate de acestea, dar nu și Germania, deoarece, dacă și nemților li s-ar fi aplicat acest principiu, teritoriul german ar fi fost mai mare după război, comparativ cu situația antebelică, ceea ce era de neconceput atât pentru francezi, cât și pentru britanici.

Statul cehoslovac a fost aproape la fel de multinațional ca și Imperiul Austro-Ungar, în condițiile în care aproximativ o treime din populația sa totală nu erau nici cehi, nici slovaci, iar adeziunea acestora din urmă la cauza statului unitar a fost întotdeauna șubredă. În toată perioada interbelică a existat un curent de autonomie al slovacilor ce a ieșit la suprafață imediat după

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: sorin.arhire@uab.ro.

Conferința de la München. Pe fondul dezmembrării statului cehoslovac, autonomia Slovaciei a fost obținută încă din octombrie 1938, iar la 14 martie 1939 a fost proclamată chiar independența, eveniment care l-a determinat pe Adolf Hitler să acționeze, chiar dacă astfel, prin această decizie, încălca termenii convenției ce fusese semnată de el nu cu mult timp în capitala Bavariei.

Hitler a demonstrat că nu se putea avea încredere în el, astfel că după intrarea armatei germane în Praga, atât guvernul de la Londra, cât și cel de la Paris au prevăzut și alte acțiuni ofensive ale *Wehrmacht*-ului. Britanicii se așteptau ca împotriva flotei lor să fie lansat un atac-surpriză, în vreme ce francezii luau în calcul oferirea unui sprijin german pentru pretențiile italiene din Africa de Nord¹. Încordarea era la cote maxime în Europa, fiind așteptat cu înfrigurare un nou semnal de alarmă, iar acesta într-adevăr a venit.

În ziua de 14 martie 1939, cu puțin timp înainte de ajungerea crizei cehoslovace la apogeu, V. V. Tilea, ministrul plenipotențiar român din Londra², s-a prezentat la *Foreign Office* pentru a-și exprima îngrijorarea, ca „particular”, față de evoluția evenimentelor din Cehoslovacia, întrucât România era potențial vulnerabilă la revizionismul Uniunii Sovietice și al Ungariei. Existența pe teritoriul românesc a unui procent însemnat de minorități naționale îl determina pe șeful misiunii diplomatice române să-și exprime speranța că guvernul britanic nu va fi de acord cu o eventuală destrămarea a statului cehoslovac, șeful legăției române temându-se, în primul rând, de o posibilă pierdere a Transilvaniei în favoarea Ungariei³. Trimiterea unei misiuni economice britanice în România și ridicarea la nivel de ambasadă a legăției Marii Britanii de la București erau văzute de Tilea ca fiind acțiunile pe care membrii guvernului de la Londra le puteau face pentru a-și arată

¹ Taylor 1999, p. 162.

² V. V. Tilea, cunoscut anglofil, fusese numit ministru plenipotențiar al României la Londra cu doar două luni în urmă, acesta înlocuindu-l pe Vasile Grigorcea, la 9 ianuarie 1939 (n.a.).

³ Deși în primul articol al constituției din 1923 se specifica faptul că „regatul României este un stat național unitar și indivizibil”, acum este greu de acceptat această afirmație despre statul român interbelic. În condițiile în care în urma recensământului din 1930 a reieșit faptul că doar 71,90% din populația țării era etnic românească, iar minoritățile reprezentau aproape o treime, se poate ajunge la concluzia că România dintre cele două războaie mondiale era la limita definiției statului național. Teritoriul român a fost „unitar” doar din punct de vedere administrativ, fiind copiat modelul de organizare francez. Încă de la mijlocul secolului XIX a fost respinsă autonomia provinciilor și s-au creat județe controlate de la centru prin intermediul prefecților. Mai merită a fi adăugat faptul că România interbelică reprezenta țara europeană cu una dintre cele mai diverse minorități. Unguri erau în Transilvania, germani atât în Transilvania și Banat, cât și în Bucovina, ucrainenii în Bucovina și Basarabia, turci, tătari, bulgari în Dobrogea, iar evrei mai peste tot (Boia 2013, p. 72-74).

hotărârea vizavi de menținerea granițelor României⁴. Una din explicațiile acțiunii lui Tilea poate fi chiar locul nașterii sale, Sibiu, un oraș din multietnica Transilvanie, el temându-se de acordarea unui sprijin german pentru o secesiune a Croației față de Iugoslavia, dar mai ales a Transilvaniei față de România. Această temere l-a determinat pe Tilea ca în 14 martie să-l atenționeze pe lordul Halifax că „procesul prin care Germania a convins Slovacia să-și declare independența poate fi aplicat în mare măsură și în alte țări care nu au o populație omogenă”⁵.

După desființarea Cehoslovaciei, Tilea a revenit la *Foreign Office*, în după-amiaza zilei de 16 martie. Bazându-se pe „surse secrete”, așa cum diplomatul român i-a spus lui Sir Orme Sargent, șeful legației române de la Londra a afirmat că are toate motivele să creadă că în următoarele luni Germania va proceda cu România întocmai cum făcuse cu Cehoslovacia, statul român urmând să fie transformat într-un protectorat german. Ulterior, într-o discuție purtată cu Sir Alexander Cadogan, „sursele private” au fost definite de Tilea ca fiind de fapt o discuție telefonică purtată cu un director al unui mare industriaș din România, identificat mai târziu în persoana lui Adrian Dumitrescu, manager general al întreprinderilor Malaxa⁶. Întrucât onorarea comenzilor românești de armament făcute la uzinele Škoda depindea acum de bunăvoința celui de-al Treilea Reich, Tilea solicita totodată obținerea unui împrumut britanic care să-i permită statului român să achiziționeze material de război din Marea Britanie.

A doua zi, în 17 martie, Tilea s-a prezentat din nou la *Foreign Office*, de data aceasta afirmând în fața lordului Halifax că în timpul tratatelor economice româno-germane care erau în plină desfășurare la București⁷,

⁴ În luna aprilie a anului 1940, Marea Britanie a luat în calcul atât o ridicare a statusului legației sale de la București, cât și o creștere în rang a personalului acesteia, luat în mod individual. Puternica reprezentare diplomatică și comercială a Germaniei în România îi determina pe britanici să-și sporească prezența și vizibilitatea în această țară balcanică, mai ales că, așa cum era menționat într-o minută a *Foreign Office*-ului, românii erau percepuți ca un popor semioriental, ce erau foarte mult influențați de aparența exterioară. Cu toate acestea, la Londra, în urma reanalizării ideii prin care se propunea ridicarea legației britanice de la București la nivel de ambasadă, s-a ajuns repede la concluzia că dificultățile și dezavantajele pe care le implica această decizie erau mai mari decât eventualele beneficii. Deși regele Carol al II-lea ar fi fost foarte mulțumit, modificarea rangului reprezentanței diplomatice a Marii Britanii în România ar fi fost aproape sigur urmată de Germania, precum și de alte state, iar ambasadorul britanic nu ar fi fost decât unul din numeroșii ambasadori de la București. În plus, oficialii londonezi nu vedeau ce avantaje obținuse Franța în urma transformării legației sale din România într-o ambasadă, înfăptuită în noiembrie 1938, în urma vizitei regelui Carol al II-lea la Paris (INA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 24980/1940, f. 150-154).

⁵ Haynes 2003, p. 87-88.

⁶ Tilea 1998, p. 226-227.

⁷ Pentru detalii privind tratatul economic româno-german semnat la 23 martie 1939, precum și despre negocierile care l-au precedat, vezi Hillgruber 1994, p. 76-82.

partea germană ar fi somat delegația română să ofere *Reich*-ului un monopol asupra exporturilor, plus adoptarea unor măsuri economice care ar fi restricționat producția industrială în favoarea Germaniei, România urmând să primească în schimb o garantare a frontierelor sale. Conform Marthei Bibescu, în dimineața acelei zile, la ora 9.30, întâlnindu-l pe Tilea, acesta era într-o stare de agitație indescriptibilă și foarte supărat, el afirmând că:

„Am vești groaznice din Transilvania. Nemții sunt la granița noastră. Ne pretind: «Renunțați la industrie și rămâneți un stat agrar. În acest caz vă garantăm frontierele». Gafencu și-a pierdut capul ... La București sunt înnebuniți cu toții. Tot armamentul nostru [comandat la uzinele Škoda] a căzut în mâna nemților - era încă în Cehoslovacia. Suntem pierduți. *Ne-am curățat!*”⁸.

Prezentarea făcută de diplomatul român a avut un caracter alarmist, cererile germane fiind caracterizate de el ca fiind foarte asemănătoare cu un ultimatum adresat guvernului de la București. Știrea a fost preluată de presa britanică și de ziare din lumea întreagă, detalii despre un ultimatum german dat României apărând și în prestigioasele cotidiane *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The New York Times*, *Pravda* și *Izvestia*. Informațiile oferite de șeful misiunii diplomatice române la Londra erau cât se poate de grave pentru membrii *Whitehall*-ului⁹, dar nu numai pentru ei, aceeași îngrijorare fiind produsă de știre și în cadrul guvernului de la Paris. Ca atare, remarca lui Édouard Daladier față de această situație a fost cât se poate de pertinentă, premierul francez afirmând că „în ziua în care Germania va controla resursele de petrol ale României ea va fi în situația de a putea purta un război împotriva întregii Europe”¹⁰. Din cele cunoscute, se pare că, într-adevăr, în timpul negocierilor economice purtate la București în lunile februarie și martie, Hermann Wohlthat, șeful delegației germane, ar fi încercat să lege concesiile economice de ajungerea la o înțelegere politică. Partea română însă, temându-se de efectul pe care l-ar fi avut acceptarea ofertei germane asupra opiniei publice din Marea Britanie și Franța, a respins această propunere, deoarece cele două mari democrații vestice ar fi putut crede pe bună dreptate că România intrase cu totul în tabăra germană, ceea ce ar fi afectat politica de echilibru între marile puteri dusă de guvernul de la București¹¹.

⁸ Bibescu 1979, p. 51.

⁹ *Whitehall* desemnează intersecția prin care se ajunge la *Charing Cross*, *Parliament Square*, *Wesminster Abbey* și *Houses of Parliament*. Aici se află mai multe clădiri, precum *Dover House*, *The Ministry of Defence*, *Gnydyr House*, în care se află birouri guvernamentale. Astăzi, termenul *Whitehall* este folosit atunci când ne referim la guvernul britanic (Anghelescu Irimia 1999, p. 126).

¹⁰ Thorne 1968, p. 115. *Apud* Funderburk 1983, p. 96.

¹¹ Haynes 2003, p. 85; Haynes 2005, p. 55.

Atunci când Grigore Gafencu¹², ministrul Afacerilor Străine, a fost informat despre afirmațiile lui Tilea, el le-a dezmințit în mod categoric, caracterizându-le ca fiind doar „un zvon”, care nu avea „niciun cuvânt de adevăr în el”¹³. Șeful diplomației române a ținut să sublinieze că negocierile dintre delegația germană și cea română se desfășurau în mod normal și că nu a existat nicio formă de ultimatum dată României. În plus, la 18 martie, Gafencu i-a trimis o telegramă lui Tilea prin care acestuia din urmă i se spunea că „știrile false comunicate lordului Halifax și întregului Minister de Externe cu privire la negocierile lui Wohlthat în București au produs într-adevăr «un efect foarte puternic»”, acest efect prejudiciind atât negocierile economice cu Germania, cât și imaginea diplomației românești. În încheierea telegramei, același Gafencu afirma că „situația generală este suficient de serioasă pentru a nu fi complicată și mai mult de fantezii exagerate ... Dacă într-o zi ne vom găsi într-adevăr în fața unei amenințări, nimeni nu ne va crede când vom cere sprijin ...”¹⁴. Mai mult decât atât, în ziua de 19 martie toți miniștrii plenipotențiar români din străinătate au primit câte o telegramă din partea Ministerului Afacerilor Străine de la București prin care li se cerea să nege faptul că a fost dat vreun ultimatum în timpul negocierilor cu delegația germană. La rândul său, la 29 martie, regele Carol al II-lea, în audiența acordată ministrului plenipotențiar britanic de la București, Sir Reginald Hoare, a dezmințit informațiile furnizate de Tilea guvernului britanic, șeful statului român consemnând „[...] l-am văzut pe Sir Reginald Hoare, care a venit cu Gafencu din ordinul lui Halifax, în urma gafei lui Tilea, să clarifice, chiar cu mine, ce este adevărat asupra așa-zisului ultimatum al lui Wohlthat”¹⁵.

Nici până astăzi nu este clar care au fost motivele care l-au determinat pe V. V. Tilea să procedeze în acest fel. Poate că a vrut să tragă un semnal de alarmă pentru a obține un împrumut consistent din partea Marii Britanii sau poate că a dorit o mai mare implicare a *Foreign Office*-ului în importantele evenimente care aveau loc atunci în Europa. Nu poate fi exclusă ipoteza ca el să nu fi acționat din proprie inițiativă, ci la ordinul secret al regelui Carol al II-lea, care a vrut astfel să trimită un SOS statelor vestice, dovadă că Tilea și-a păstrat postul de ministru plenipotențiar în Marea Britanie, în ciuda informațiilor false pe care le-a dat oficialilor londonezi. În ciuda „săpunelii

¹² Grigore Gafencu a fost numit ministru al Afacerilor Străine în decembrie 1938, deși singura sa experiență diplomatică se rezuma la îndeplinirea pe timp de patru luni a funcției de subsecretar în cadrul acestui minister, în anul 1932. Se pare că regele Carol al II-lea l-a numit pe Grigore Gafencu în fruntea diplomației românești, în locul lui Nicolae Petrescu-Comnen, datorită faptului că acesta din urmă era „nepopular” la Berlin, precum și a inabilității lui de a „renunța complet la filozofia securității colective” (Lungu 1989, p. 146).

¹³ Buzatu 2003, p. 33.

¹⁴ Haynes 2003, p. 83.

¹⁵ Carol II 1995, p. 313.

zdravene¹⁶ aplicate ulterior la București de Grigore Gafencu lui V. V. Tilea¹⁷, se pare că șeful Ministerului Afacerilor Străine de la București nu controla pe deplin politica externă a României, așa putând fi explicată posibila implicare a lui Carol al II-lea. În sprijinul acestei ultime posibile variante poate fi menționată telegrama trimisă de Sir Reginald Hoare către *Foreign Office*, în ziua de 20 martie, prin care ministrul plenipotențiar britanic de la București era de părere că Tilea, înainte de a pleca la Londra pentru a prelua postul, a primit instrucțiuni generale din partea regelui prin care i s-ar fi cerut să nu precupețească niciun efort pentru a convinge guvernul de la Londra de necesitatea implicării în Europa Sud-Estică¹⁸. La rândul ei, Martha Bibescu, atunci când a luat masa cu soții Gafencu, la doar două zile de la acordarea garanțiilor anglo-franceze României, a consemnat în jurnalul său că șeful diplomației române era „supărat foc pe Tilea”, precum și faptul că regele Carol al II-lea făcea două politici externe, una a lui Grigore Gafencu, iar alta a lui V. V. Tilea¹⁹. Nu poate fi omisă nici experiența diplomatică limitată a ministrului plenipotențiar român de la Londra, acesta afirmând în fața lui Franklin Mott Gunther, ministrul plenipotențiar american din România, în 4 aprilie 1939, că „el nu era diplomat”²⁰.

Cert este însă faptul că acțiunea lui Tilea a avut loc într-un moment cum nu se putea mai prielnic, britanicii fiind dispuși să creadă orice după intrarea trupelor germane în Praga. În ciuda dezmințirilor oficiale date de Ministerul Afacerilor Străine de la București și a celor venite din partea regelui Carol al II-lea, membrii *Foreign Office*-ului au rămas cu convingerea că Tilea a spus adevărul, iar afirmațiile ulterioare nu au fost crezute. Ca atare, acțiunea șefului misiunii diplomatice a României de la Londra a provocat „o formidabilă schimbare în politica externă a Marii Britanii”, așa cum Paul D. Quinlan concluzionează în una din lucrările sale²¹.

Din dorința de a se opune lui Hitler, în care nu mai avea încredere, la 17 martie guvernul de la Londra a trimis mesaje Greciei, Iugoslaviei, Franței, Turciei, Poloniei și Uniunii Sovietice, prin care aceste state erau întrebate cum vor reacționa în cazul în care România ar fi fost atacată de Germania, însă răspunsurile venite au fost dezamăgitoare pentru britanici. Diversitatea de interese din Europa Central-Răsăriteană și-a spus cuvântul și de data aceasta,

¹⁶ Buzatu 2003, p. 33.

¹⁷ Chemarea temporară a lui Tilea la București, „pentru a-și prezenta raportul”, a produs o impresie destul de proastă la Londra, dovadă că Sir Robert Vansittart a afirmat într-o discuție privată că „ar trebui să scrieți acasă ca Tilea să fie trimis înapoi, la Londra, imediat. Și-a făcut un nume aici și rechemarea lui din post ar fi fatală” (Bibescu 1979, p. 59-60).

¹⁸ Quinlan 1978, p. 156-157.

¹⁹ Bibescu 1979, p. 71.

²⁰ Quinlan 1978, p. 157.

²¹ Quinlan 1977, p. 41.

fiecare țară fiind preocupată de propria securitate națională și nu de cea colectivă.

„Grecia și-a condiționat reacția de cea a Iugoslaviei; Iugoslavia la rândul ei s-a interesat de intențiile Marii Britanii, iar în felul acesta lucrurile au revenit de unde pleaseră. Polonia a arătat că nu era pregătită să opteze ferm între Marea Britanie și Germania sau să se angajeze în apărarea României. Polonia și România nu erau de acord ca Uniunea Sovietică să participe la apărarea țărilor lor. Iar răspunsul Uniunii Sovietice a fost propunerea de a se organiza la București o conferință a tuturor țărilor care primiseră mesaje de tatonare din partea Angliei”²².

Pentru a preveni o altă eventuală înaintare germană în Europa, la 19 martie Neville Chamberlain a întocmit o declarație de securitate colectivă ce a fost trimisă guvernelor francez, sovietic și polonez. Deși guvernul român nu era menționat nicăieri, propunerea de consultare reciprocă „pentru a constitui o rezistență comună împotriva oricărei acțiuni care reprezenta o amenințare la adresa independenței politice a oricărui stat european” se referea de fapt la România²³.

La doar câteva zile distanță, un nou semnal de alarmă a fost tras în Europa, de data aceasta venind din orașul lituanian Memel, a cărui populație predominant germană „a intrat într-o stare de agitație de nestăpânit”²⁴ după ce *Wehrmacht*-ul a ocupat Praga. În 22 martie, ministrul de Externe al Lituaniei a venit la Berlin, iar în ziua următoare el a acceptat ultimatumul german, Memelul fiind încorporat în *Reich*. Ca și în cazul proclamării independenței Slovaciei, situația acestui oraș explodase de la sine, neexistând niciun plan întocmit în prealabil prin care Hitler să-l anexeze la teritoriul german. Cu toate acestea, atât politicienii, cât și opinia publică din Marea Britanie și Franța au perceput anexarea orașului lituanian ca făcând parte dintr-un lung plan de cuceriri germane în Europa, astfel că oficialii britanici au simțit nevoia de a acționa rapid pentru a contrabalansa expansiunea Germaniei.

Considerându-se la *Foreign Office* că Polonia se afla într-un pericol iminent, în ziua de 30 martie, Neville Chamberlain a dat o declarație oficială care era în totală discordanță cu toată politica externă britanică anterioară. Dacă până atunci Marea Britanie nu a dorit să aibă nicio îndatorire dincolo de Rin, prin garanțiile acordate polonezilor, guvernul de la Londra își asuma o obligație față de o țară din Europa Răsăriteană, ceea ce era un eveniment cu adevărat revoluționar în relațiile internaționale. Mai mult decât atât, practic nu exista niciun mijloc ca britanicii să-și poată pune în aplicare obligațiile asumate, întrucât nu se întrevedea deloc că guvernul de la Varșovia va avea o

²² Kissinger 2002, p. 299-300.

²³ Taylor 1999, p. 163.

²⁴ *Ibidem*, p. 164.

atitudine rezonabilă în privința orașului Danzig, precum nici perspectiva oferirii unui sprijin polonez României și cu atât mai puțin o eventuală cooperare a Poloniei cu Uniunea Sovietică. Din dorința de a nu ofensa Germania, nici România nu era deloc dispusă să intre într-un sistem de securitate în care s-ar fi aflat și statul sovietic, așa cum Grigore Gafencu a ținut să sublinieze în fața lordului Halifax, la finalul lunii aprilie a anului 1939.

„Participarea Rusiei la garanția ce ni s-a dat de către statele occidentale nu ar întări pozițiile noastre în aceeași măsură în care compromit rapoartele noastre cu Germania, pe care abia acum le-am lămurit. [...] Vrem să fim lăsați în afară de orice sistem care s-ar organiza cu sprijinul rus și am fi mulțumiți dacă numele nostru nu se va pronunța cu prilejul unor eventuale declarații colective franco-sovietice”²⁵.

Întrucât politica externă franceză era demult în umbra celei britanice, garanțiile unilaterale date de premierul britanic erau oferite atât în numele Marii Britanii, cât și al Franței²⁶, deși oficialii de la *Quai d'Orsay* nici nu fuseseră consultați în prealabil. Ulterior, în 6 aprilie, la insistențele colonelului Józef Beck, s-a convenit ca garanția unilaterală britanică dată Poloniei să fie înlocuită cu un acord anglo-polonez de asistență mutuală, document ce a fost semnat la 6 august 1939, cu mai puțin de patru săptămâni de începerea celui de-al Doilea Război Mondial.

„Dacă ... se va întreprinde vreo acțiune care îi va amenința în mod clar independența, iar guvernul polonez se va simți obligat, în consecință, să opună rezistență cu ajutorul forțelor sale naționale, guvernul Majestații Sale și guvernul francez vor face tot ce le va sta în putință pentru a oferi asistență”²⁷.

Atacarea Albaniei la 7 aprilie 1939 de către trupele italiene și rapida ocupare a acesteia au produs multă îngrijorare la Londra, întrucât teritoriul grec era astfel direct amenințat de acțiunea agresivă a Italiei, iar în Grecia erau interese britanice tradiționale. În condițiile în care s-a aflat și de un plan de invadare a insulei Corfu, situația Greciei a devenit prioritară pentru Marea Britanie. Franța, care nu era vital interesată de *statu quo*-ul din sudul peninsulei

²⁵ Gafencu 2011, p. 269, nota 10.

²⁶ Statele Unite ale Americii nu au ratificat Tratatul de la Versailles, din 1919, ceea ce a dus de fapt la colapsul coaliției victorioase din Primul Război Mondial, formată din SUA, Marea Britanie și Franța. Ca urmare, francezii s-au străduit din răspuțeri să creeze un bastion de rezistență împotriva Germaniei. Pactele cu statele est-europene, alianța cu Uniunea Sovietică și înțelegerile temporare cu Italia în privința Austriei au fost toate realizate de guvernul de la Paris pentru a contrabalansa puterea germană. Toate aceste acțiuni nu au putut însă împiedica statul german de a fi din nou o mare putere, astfel că Parisul a trebuit să se alinieze politicii externe promovate de Londra. Din 1936, Marea Britanie a devenit statul-cheie pentru menținerea păcii în Europa, precum și al prevenirii unei revanșe germane (Alexandroff, Rosecrance 1977, p. 407).

²⁷ Taylor 1999, p. 166.

Balcanice, a sprijinit acțiunea britanicilor, cerându-le în schimb acestora să includă și România în garanțiile ce vor fi date împreună de cele două mari puteri vestice²⁸. Ca atare, intervențiile lui Édouard Daladier au contribuit mult la presiunile exercitate asupra britanicilor pentru menționarea României în garanțiile formulate în 13 aprilie, „Daladier fiind decisiv pentru Chamberlain”, așa cum chiar V. V. Tilea a menționat la mulți ani distanță într-o conversație purtată cu David Britton Funderburk²⁹. Agresiunea Italiei în Balcani, la care poate fi adăugat „cazul Tilea”, precum și semnarea acordului economic româno-german, în 23 martie 1939, au determinat guvernele de la Londra și Paris ca la 13 aprilie să ofere garanții unilaterale României și Greciei, prin care acestora le era garantată independența, dar nu și integritatea teritorială, fiind pusă condiția ca armatele celor două țări să opună o cât mai mare rezistență unei eventuale agresiuni asupra teritoriilor lor naționale.

„Guvernul Maiestății Sale consideră că își îndeplinește o datorie și că face un serviciu nelăsând nicio îndoială nimănui în privința poziției sale [...]. Date fiind îngrijorările deosebite care au apărut în urma evenimentelor din ultimele săptămâni, Guvernul Maiestății Sale a dat României și Greciei asigurarea că, în cazul unei acțiuni care ar amenința în mod fățiș independența României și Greciei, și căreia, potrivit concepției guvernelor român sau grec, ar fi de un interes vital să-i reziste cu toate forțele lor naționale, Guvernul Maiestății Sale s-ar considera obligat să le acorde toată asistența de care dispune”³⁰.

Se poate observa clar că oferirea acestor garanții statului român a reprezentat doar o mutare politică a celor două mari puteri vestice, întrucât Germania se afla din punct de vedere geografic între Marea Britanie și Franța, pe de o parte, și România, de cealaltă parte, ceea ce făcea ca statul balcanic să fie aproape în imposibilitatea de a primi vreun ajutor economic, dar mai ales militar, în cazul izbucnirii unui conflict cu Germania. Alexandru Cretzianu, care era atunci secretar general în cadrul Ministerului Afacerilor Străine de la București, într-o discuție purtată cu lordul Halifax, s-a pronunțat pentru efectuarea unui puternic atac în vest al armatelor britanice și franceze, precum și pentru oferirea de material de război României, pentru echiparea diviziilor sale³¹. Însă, într-o discuție pe care regele Carol al II-lea și Armand Călinescu, premierul român din acea vreme, au purtat-o cu generalul Maxime Weygand, partea română și-a manifestat dorința de a se discuta doar despre trimiterea

²⁸ André Charles Corbin, ambasadorul Franței în Marea Britanie, a avut la 12 aprilie o conversație neoficială cu lordul Halifax, în care acestuia din urmă i s-a arătat preocuparea guvernului de la Paris în legătură cu situația României, fiind recunoscut totodată interesul special al britanicilor față de Grecia. Francezii au cerut astfel britanicilor să li se răspundă la o favoare cu o altă favoare (Funderburk 1983, p. 118).

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Gafencu 2011, p. 263.

³¹ Cretzianu 1998, p. 117.

de materiale de război britanice și franceze în România, fără ca aceasta din urmă să fie cooptată în diversele planuri operaționale ale Marii Britanii și Franței. Cu siguranță, guvernul de la București considera că este prea riscant să se implice atât de mult încă din primăvara anului 1939 în proiectele militare ale celor două puteri vestice, teama de a nu ofensa Germania determinând această atitudine³².

Deși guvernul de la Londra era perfect conștient de faptul că nu prea avea cum să ajute România în caz de război, oficialii britanici au simțit nevoia să întreprindă o acțiune politică în favoarea țării balcanice, crezând că aceasta va fi de ajuns să-l tempereze pe Hitler în tentativa sa de instaurare a unei dominații germane în Europa Sud-Estică. Formulate în termeni generali, garanțiile puteau fi puse în aplicare într-o oarecare măsură în situația existenței unei agresiuni germane împotriva teritoriul românesc, dar acestea aveau șanse extrem de mici de a fi valabile în cazul unui atac sovietic, întrucât eventualul ajutor britanic dat României depindea în totalitate de atitudinea pe care Turcia³³ ar fi avut-o³⁴.

Garanțiile date la 13 aprilie erau exact ceea ce-și doriseră politicienii de la București, în frunte cu regele Carol al II-lea, întrucât, datorită caracterului lor unilateral, România nu era obligată să ajute cu nimic Marea Britanie în cazul în care aceasta din urmă s-ar fi aflat în război cu vreo terță putere. În plus, garanțiile dădeau impresia că au fost acordate în mod spontan de franco-britanici, ceea ce putea contribui la salvarea aparențelor în fața guvernului de la Berlin. C. A. Macartney și A. W. Palmer scot în evidență faptul că „[...] românii le spuneau în mod ridicol atât germanilor cât și italienilor că garanțiile franco-britanice le fuseseră impuse fără voința lor”³⁵.

Se poate astfel constata că presiunile românești făcute asupra *Foreign Office*-ului au dat roade, deoarece, în memorandumul din 20 martie al lui Tilea, înaintat lordului Halifax, exact asta se ceruse

„[Marea Britanie și Franța] din propria lor inițiativă să declare clar, într-o formă foarte precisă, că nu admit noi schimbări ale hotarelor în configurația

³² *Ibidem*, p. 121.

³³ La 12 martie 1939 a fost dată publicității o declarație britanico-turcă prin care au fost formulate principiile colaborării dintre cele două părți, iar la 23 iunie a fost încheiat un tratat de alianță între Franța și Turcia. După realizarea Pactului Ribbentrop-Molotov, care a dus la modificarea raportului de forțe în Europa, la 19 octombrie 1939 s-a semnat un tratat de asistență mutuală între Marea Britanie, Franța și Turcia, prin care puterile occidentale se obligau să ajute statul turc în cazul unui atac din partea unei puteri europene. La rândul său, guvernul de la Ankara promitea să sprijine eventualele acțiuni franco-britanice în Marea Mediterană. Printr-un protocol secret, semnat ulterior, se prevedea că Turcia nu avea nicio obligație în cazul în care Marea Britanie și Franța s-ar fi aflat într-un conflict cu Uniunea Sovietică (*Documents Diplomatiques* 1984, p. 3-4; Cretzianu 1998, p. 124).

³⁴ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23852/1939, f. 265.

³⁵ Macartney, Palmer 1966, p. 406-407.

geopolitică din Europa și că ele sunt decise să ne ajute cu toată forța lor militară pentru a ne apăra frontierele”³⁶.

În plus, guvernul român dorea să atenueze posibila reacție de nemulțumire a *Reich*-ului, arătând că nu participă la nicio „încercuire” a Germaniei, temerile României fiind produse doar de „vecinii” care aveau intenții și planuri revizioniste, Ungaria fiind prima menționată de Grigore Gafencu în cadrul vizitei sale oficiale la Berlin, din aprilie 1939³⁷. Ca o dovadă a acestei griji manifestate de oficialii români, de a nu ofensa puterea germană, România a respins clauza franco-britanică prin care se cerea încheierea unei alianțe româno-poloneze împotriva Germaniei³⁸. Din punctul de vedere al politicii externe românești, se făcuse un pas important prin obținerea acestor angajamente franco-britanice, dorindu-se, dacă se putea, și primirea unor garanții similare din partea Germaniei, ceea ce ar fi fost situația ideală pentru guvernul de la București, care ar fi putut duce astfel mai departe politica sa de echilibru între marile puteri, așa cum Carol al II-lea a scris în însemnările sale

„[...] am dat lui Gafencu unele instrucțiuni de detaliu pentru călătoria sa. Nu trebuie să se angajeze cu nimic, totuși, dacă va putea obține de la germani o declarație de garanție, ca aceea a anglo-francezilor, va fi foarte bine”³⁹.

Considerată de unii istorici ca reprezentând unul din cele mai importante evenimente din relațiile internaționale din perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, acțiunea lui Tilea din martie 1939 poate fi astăzi văzută pe bună dreptate ca fiind o alarmă falsă trasă de ministrul plenipotențiar român pentru a determina Marea Britanie să se implice mai mult în Europa Răsăriteană. Ca o consecință, guvernul de la Londra a ajuns să dea garanții atât Poloniei, cât și României, astfel că britanicii au mai putut

³⁶ Funderburk 1983, p. 115.

³⁷ Cu toate acestea, reacția Germaniei a fost destul de dură la aflarea veștii că Marea Britanie și Franța vor acorda garanții unilaterale României și Greciei. Joachim von Ribbentrop, ministrul de Externe al *Reich*-ului, a declarat în ajunul zilei în care aveau să fie făcute declarațiile britanico-franceze că „[...] nu credea că mai existau state dispuse să se lase amăgite de englezi”, precum și că „[...] avea să considere ca îndreptată împotriva lui [a *Reich*-ului] orice participare la politica de încercuire a guvernului englez și avea să tragă concluziile necesare”. Adolf Hitler fusese mult mai categoric încă din data de 1 aprilie: „Oricine se declară gata să scoată castanele din foc pentru marile puteri trebuie să se aștepte să-și frigă degetele” (Gafencu 2011, p. 263). La 18 aprilie 1939, în cadrul vizitei oficiale pe care Grigore Gafencu a efectuat-o la Berlin, Ribbentrop i-a atras acestuia atenția că „[...] vrea ... să spună foarte deschis că în Germania atitudinea României față de garanția engleză este considerată cel puțin ca o acceptare pasivă a politicii engleze de încercuire ...” (Hillgruber 1994, p. 84).

³⁸ Carol II 1995, p. 330. „Azi, atât Chamberlain, cât și Daladier au făcut declarații prin care garantează, fără reciprocitate, independența noastră și ne promit ajutorul, în cazul când vom rezista, făcând astfel abstracție de primul plan, care subordona această garanție de un acord cu Polonia”.

³⁹ *Ibidem*, p. 331.

controla evenimentele ulterioare din sfera relațiilor internaționale într-o măsură mai mică decât ar fi vrut, ceea ce a dus chiar, la mai puțin de jumătate de an distanță, la implicarea lor într-un nou război mondial.

Abrevieri bibliografice

- Alexandroff, Rosecrance 1977 - Alan Alexandroff, Richard Rosecrance, *Deterrence in 1939*, în *WP*, 29, Apr. 1977, 3, p. 404-424.
- Anghelescu Irimia 1999 - Mihaela Anghelescu Irimia, *Dicționarul universului britanic*, București, 1999.
- Bibescu 1979 - Martha Bibescu, *Jurnal politic. Ianuarie 1939 - ianuarie 1941*, București, 1979.
- Boia 2013 - Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, București, 2013.
- Buzatu 2003 - Gh. Buzatu, *România și marile puteri (1939-1947)*, București, 2003.
- Carol II 1995 - Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I (1904-1939), ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1995.
- Cretzianu 1998 - Alexandru Cretzianu, *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat, 1918-1947*, Iași, Oxford, Portland, 1998.
- Documents Diplomatiques* 1984 - *Documents Diplomatiques Français. 1932-1939*, 2e série (1932-1939), tom XVII (25 juin-12 août 1939), Paris, 1984.
- Funderburk 1983 - David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România 1938-1940. Studiu asupra strategiei economice și politice*, București, 1983.
- Gafencu 2011 - Grigore Gafencu, *Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939/Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică în anul 1939*, București, 2011.
- Haynes 2003 - Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, 2003.
- Haynes 2005 - Rebecca Haynes, *1939: The 'Tila Affair' and the Anglo-French Guarantee*, în Dennis Deletant (ed.), *In and Out of Focus: Romania and Britain: Relations and Perspectives from 1930 to the Present*, București, 2005, p. 49-58.
- Hillgruber 1994 - Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, București, 1994.
- Kissinger 2002 - Henry Kissinger, *Diplomația*, București, 2002.
- Lungu 1989 - Dov B. Lungu, *Romania and the Great Powers 1933-1940*, Durham, Londra, 1989.
- Macartney, Palmer 1966 - C. A. Macartney, A. W. Palmer, *Independent Eastern Europe*, New York, 1966.
- Quinlan 1977 - Paul D. Quinlan, *Clash over Romania: British and American Policies toward Romania: 1938-1947*, Los Angeles, 1977.
- Quinlan 1978 - Paul D. Quinlan, *The Tila Affair: A Further Inquiry*, în *BS*, 19, 1978, p. 147-157.
- Taylor 1999 - A. J. P. Taylor, *Originile celui de-al Doilea Război Mondial*, Iași, 1999.

„Cazul Tilea” și garanțiile britanice din 13 aprilie 1939

- Thorne 1968 - Christopher Thorne, *The Approach of War 1938-1939*, Londra, 1968.
- Tilea 1998 - Viorel Virgil Tilea, *Envoy Extraordinary: Memoirs of a Romanian Diplomat*, edited by Ileana Tilea, Londra, 1998.
- TNA - The National Archives, Kew, Richmond, UK.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaHASH	- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Adevărul	- Adevărul. București.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapesta.
AF	- Altorientalische Forschungen. Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Vorderasiatische Archäologie. Berna.
AH	- Archaeologia historica. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno.
AHY	- Austrian History Yearbook. Center for Austrian Studies. Minneapolis MN.
AIEFCB	- Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. (este continuat de AIIGB).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca. (continuă AIAC).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Alba-Iulia	- Alba-Iulia. Alba Iulia.
Aluta	- Aluta. Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények. Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMM	- Acta Moldaviae Meridionalis. Muzeul Județean Vaslui.
Anatolia Antiqua	- Anatolia Antiqua. L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.
AnB	- Analele Banatului. Muzeul Național al Banatului (serie nouă). Timișoara.
Anistoriton	- Anistoriton / <i>Ανιστόριτον</i> . History and Archaeology Journal. Digital Journal (Grecia).

Lista abrevierilor

- Annales** - Annales. Économies, Sociétés, Civilisations. École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
- AntAfr** - Antiquités africaines. Université de Provence. Paris.
- AnUB-ŞP** - Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice. Universitatea din Bucureşti.
- AO** - Arhivele Olteniei. Serie nouă. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- ArhMed** - Arheologia Medievală. Reşiţa. Cluj-Napoca.
- ArhVestnik** - Arheološki Vestnik. Institut za arheologijo. Ljubljana.
- Arts of Asia** - Arts of Asia. The Asian Arts & Antiques Magazine. Hong Kong.
- Astra Sabesiensis** - Astra Sabesiensis. Despărţământul Astra „Vasile Moga” Sebeş.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BCH** - Bulletin de correspondance hellénique. L’Institut de correspondance hellénique d’Athenes. Atena.
- BCŞS** - Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BECh** - Bibliothèque de l’école des chartes. Revue d’érudition. Paris.
- BerRGK** - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt pe Main.
- BHAB** - Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
- BJJS** - The British Journal of Sociology. London School of Economics and Political Science. University of London.
- BMA** - Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
- Boabe de grâu** - Boabe de grâu. Revistă de cultură. Bucureşti.
- BR** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.
- Britannia** - Britannia: A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies. Londra.
- Brukenthal** - Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BS** - Balkan Studies. Institute for Balkan Studies in Thessaloniki. Salonic.
- BSNR** - Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti.
- BTh** - Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
- BudRég** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.

CAC	- Central Asia and Caucasus. Institute for Central Asian and Caucasian Studies. Luleå (Sweden). Institute of Strategic Studies of the Caucasus. Baku (Azerbaijan).
Carpații	- Carpații: Vânătoare, pescuit, chinologie. Cluj.
Castrum	- Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. Budapesta.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
Cercetări arheologice	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Chronica	- Chronica: annual of the Institute of History. University of Szeged.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.
CN	- Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București.
CP	- Classical Philology. A Journal Dedicated to Research in Classical Antiquity. Chicago.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Denarius	- Denarius. Slovenské národné múzeum - historické múzeum. Bratislava.
Der Unterwald	- Der Unterwald. Sebeș.
DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
EDR	- Ephemera dacoromana. Annuario dell'Accademia di Romania. Roma.
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EO	- Etnograficheskoye obozreniye. Institut etnologii i antropologii RAN. Moscova.
Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
Études balkaniques	- Études balkaniques. Cahiers Pierre Belon. Association Pierre Belon. Paris.
European Archaeology	- European Archaeology/online. București.
FBW	- Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart.
FI	- File de Istorie. Muzeul de Istorie Bistrița (continuată de <i>Revista Bistriței</i>).
FolArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapesta.
FUrb	- Forma Urbis. Roma.
Gasyrlar avazy	- Gasyrlar avazy. Ekho vekov. Kazan.
Germania	- Germania, Römisch-Deutscher Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
GM	- Golos minuvshogo. Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye obrazovatel'noye uchrezhdeniye vysshego obrazovaniya Kubanskiy gosudarstvennyy universitet. Krasnodar.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.

Lista abrevierilor

HEI	- History of European Ideas. International Society for the Study of European Ideas. Londra.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani.
Hiperboreea Journal	- Hiperboreea Journal. Societatea de Istorie Balcanică. București.
HOMÉ	- A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc.
HSCP	- Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University. Cambridge (SUA).
IIER	- Issues in Educational Research. Western Australian Institute for Educational Research Inc. New South Wales, Australia.
IJESE	- International Journal of Environmental & Science Education. Kazan.
IJL	- International Journal of Linguistics. Makrothink Institute. Las Vegas.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapesta.
Istoricheskie	- Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskustvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. Tambov.
Izvestiya ASU	- Izvestiya. Altayskiy gosudarstvennyy universitet. Barnaul.
Jászkunság	- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok.
JHE	- Journal of Human Evolution. Elsevier.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Cluj.
KST	- Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
Kubaba	- Kubaba. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
Lumea nouă	- Lumea nouă. București.
Lupta	- Lupta. Iași.
Mannus	- Mannus. Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte. Leipzig.
Maqarnas	- Muqarnas Online. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Cambridge.
Marisia	- Marisia. Muzeul Județean Târgu Mureș.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEFRA	- Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité. Roma.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Mir nauki	- Mir nauki, kulturni, obrazovania. Gorno-Altaysk.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București
Mots	- Mots. Les langages du politique. ENS Editions. Paris.
Muzeológia	- Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Univerzita Komenského v Bratislave.
Múzeum	- Slovenské národné múzeum. Bratislava.

Natura	- Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București.
NK	- Národní knihovna: knihovnická revue. Národní knihovna České republiky. Praga.
Numizmatika	- Numizmatika. Slovenská numizmatická spoločnosť. Bratislava.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PolSci	- Romanian Journal of Political Science. Societatea Academică din România. București.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Constanța.
PQCS	- Philippine Quarterly of Culture and Society. University of San Carlos. Cebu.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
Rațiunea	- Rațiunea. Revistă bilunară de liberă cugetare. București.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița (continuă File de Istorie).
RES	- Review of European Studies. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
RevHisto	- Revista de Historiografia. Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja. Universidad Carlos III de Madrid.
RHA	- Revue historique des armées. Ministère de la Défense. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
Romantisme	- Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle. Editeur Armand Colin. Paris.
România liberă	- România liberă. București.
Rossiyskaya istoriya	- Rossiyskaya istoriya. Akademicheskii nauchno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligraficheskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr Nauka. Moscova.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRSE	- Revista română de studii eurasiatice. Centrul de Studii Eurasiatice, Universitatea „Ovidius” Constanța.
SA	- Sociological Analysis. Oxford University Press. Oxford.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
SArcheologiczne	- Sprawozdania Archeologiczne. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Cracovia.

Lista abrevierilor

Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SC	- Studii și comunicări. Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu (din 1992 devine Studii și Comunicări de Etnologie).
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia RPR. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SJ	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museum. Mainz am Rhein.
SJAHSS	- Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. Scholars Academic and Scientific Publishers (SAS).
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SlovNum	- Slovenská numizmatika. Národný numizmatický komitet Slovenskej republiky a Archeologický ústav SAV. Nitra.
SM	- Svobodnaya mysl. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Politizdat. Moscova.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
SMIMed	- Studii și materiale de istorie medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
Socialismul	- Socialismul. București.
SP	- Studii de Preistorie. Asociația Română de Arheologie. București.
SS	- The Social Sciences. Western Social Association. Dubai.
Stâna	- Stâna. Revistă profesională și de cultură. Organ al oierilor din întreaga țară. Poiana Sibiului.
Steaua	- Steaua: literară, artistică și culturală. Uniunea Scriitorilor din România. Cluj-Napoca.
StudiaTC	- Studia Theologia Catholica. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Studii	- Studii. Revistă de istorie. (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
Syria	- Syria. Archéologie, art et histoire. Revue d'art oriental et d'archéologie. Institut français du Proche-Orient.
Századok	- Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Budapest.
TAD	- Türk Arkeoloji Dergisi. Ankara.
Telegraphul	- Telegraphul. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.

Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik Moskovskaya	- Vestnik Moskovskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promyshlennaya akademiya imeni S. G. Stroganova. Moscova.
Vestnik Omskogo	- Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Istoricheskiye nauki. Omskij Gosudarstvennyj Universitet. Omsk.
Vestnik Tatarskogo	- Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Filologija i kul'tura. Kazan.
VI	- Voprosy istorii. Institut russkoy istorii Rossiyskoy akademii nauk. Moscova.
VF	- Voprosy filosofii. Izdatel'stvo «Nauka». Moscova.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság és Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.